UDK 323.12(=112.2):(=511.141)](497.113)"1944/1947"
323.281(=112.2):=511.141)](497.113)"1944/1947"

Zoran Janjetović
Institut za noviju istoriju Srbije,
Beograd

PROTERIVANJE NEMAČKOG I MAĐARSKOG ŽIVLJA IZ VOJOVODINE NA KRAJU DRUGOG SVETSKOG RATA

Rezime: Članak pruža pregled politike novih vlasti prema nemačkoj i mađarskoj manjini krajem Drugog svetskog rata. Analizira se predratni položaj manjina i njihov status u ratnom periodu. Ističe se da se represivna politika prema manjinama razlikovala u obimu i intenzitetu, pogađajući najviše folksdojčere, a zatim jugoslovenske Mađare.

Ključne reči: manjine, represija, Vojvodina, folksdojčeri, Mađari, partizani.

Proterivanje nemačkog i mađarskog stanovništva iz raznih istočnoevropskih i jugoistočnoevropskih zemalja na kraju Drugog svetskog rata bio je evropski fenomen i deo masovnih prinudnih premeštanja stanovništva koje je rat podstakao.[1] Sudbinu nemačke i mađarske manjine u bivšoj Jugoslaviji treba posmatrati kao deo tih širih istorijskih dešavanja. Međutim, kad se govori o Jugoslaviji, treba ispitati u kojoj meri tamošnji događaji odgovaraju opštem obrascu ***proterivanja***.

Mađarska i nemačka manjina su, sa Albancima, bile najveće nacionalne manjine[2] u međuratnoj Jugoslaviji.[3] Mađarska manjina je pripadala nekada vladajućoj naciji u istorijskoj Kraljevini Ugarskoj i teško se mirila sa neravnopravnim statusom manjine. Zbog toga su je jugoslovenske vlasti posmatrale sa stalnom sumnjom. Iredentistička spoljna politika i propaganda krnje Mađarske teško da su bile pogodno sredstvo da se poboljša njen položaj. Što se Nemaca tiče, većina njih, poznata kao

1 Up. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost–Mitteleuropa*, I-V, Bonn 1953-1961.

2 Po jugoslovenskom popisu iz 1931, bilo je 482.359 Nemaca i 452.214 Mađara u Jugoslaviji. /Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ) 38, 63/166./

3 Najbolje opšte preglede vidi u: *Hans-Ulrich Wehler, Nationalitätenpolitik in Jugoslawien. Die deutsche Minderheit 19181978*, Göttingen 1980; Šandor Mesaroš, *Položaj Mađara u Vojvodini 1918-1929*, Novi Sad 1981; Isti, *Mađari u Vojvodini 1929-1941*, Novi Sad 1989.

Podunavske Švabe, živela je u Vojvodini i Slavoniji. Za vreme mađarske prevlasti, oni su bili izloženi jakoj mađarizaciji, koja ih je najvećim delom ostavila nacionalno uspavane i promađarski orijentisane. Zbog toga su se nove jugoslovenske vlasti potrudile da ih pridobiju otvaranjem škola na nemačkom i dozvolivši im da osnuju niz udruženja. Ova politika je bila tipična za Vojvodinu, gde su Sloveni predstavljali manjinu kojoj je trebala švapska podrška protiv Mađara. U Hrvatskoj i Slavoniji njihova situacija je bila mnogo nepovoljnija: tamo se nastavio proces kroatizacije koji je započeo tokom XIX veka.[4] U Sloveniji, čiji Nemci nisu spadali u Švabe, nastavila se višedecenijska nacionalna borba između Slovenaca i Nemaca, ali sada sa Slovencima u povlašćenom a Nemcima u podređenom položaju.[5]

U celini, sa izuzetkom Slovenije, uprkos usponima i padovima, položaj Nemaca, posebno u Vojvodini bio je mnogo povoljniji nego položaj Mađara. Tokom 1930-ih, položaj Nemaca se osetno popravio zbog jačih veza Jugoslavije sa Nemačkom i moći i uticaja Trećeg Rajha.

Tokom tridesetih godina rastao je, polako ali sigurno, i uticaj nacizma među folksdojčerima – iako više i brže među pritešnjenim Nemcima u Sloveniji nego u Vojvodini.[6] Obe nacionalne manjine su imale dovoljno razloga da budu nezadovoljne Jugoslavijom, posebno pošto su spoljnopolitički uspesi njihovih zemalja – matica podigli njihov ponos. Iz tih razloga one nisu oplakivale Jugoslaviju kada su je Nemačka i njene saveznice uništile u Aprilskom ratu 1941. U stvari, one su dočekale osvajače s oduševljenjem, i čak im tu i tamo pomogle. Takvo ponašanje, sa pratećim žrtvama među Srbima i Slovencima (budući da se većina Hrvata takođe svrstala uz Osovinu), dodatno su pokvarili i onako napete međunacionalne odnose.[7]

---

4 O folksdojčerima u Hrvatskoj i Slavoniji v.: Valentin Oberkersch, *Die Deutschen in Syrmium, Slawonien, Kroatien und Bosnien*, Stuttgatrt 1989.

5 V. Arnold Suppan, "Zur Lage der Deutschen in Slowenien 1918–1938", u: Arnold Suppan, Helmut Rumpler (ur.), *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1948-1941*, Wien, München 1988.

6 Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, Ljubljana 1966; Branko Bešlin, *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini (1933-1941)*, Novi Sad, Sremski Karlovci 2001; Zoran Janjetović, "O nacifikaciji vojvođanskih Švaba", *Tokovi istorije*, 1-4, 1999, str. 240-260.

7 *Saopštenje o zločinima okupatora i njegovih pomagača u Vojvodini 1941-1944. godine*, knj. I. Bačka i Baranja, Novi Sad 1946, str. 8-28; Sandor Vegh, "Le system d'occupation allemand dans le Banat Yougoslave 1941-1944", u: *Les systems d'occupation en Yougoslavie 1941-1945*, Belgrade 1963, str. 497; Biber, *n.d.*, 251-267; Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad 1974, str. 91; Petar Kačavenda, *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945. godine*, Beograd 1991, str. 25-27; Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Ba-*

U ovom radu pozabavićemo se Nemcima i Mađarima u Vojvodini, budući da su oni u toj pokrajini činili većinu stanovništva i budući da je veći deo ove dve nacionalne manjine u Jugoslaviji živeo tu. U slučaju Nemaca, većina ih je potpala pod nemačku vlast baš u Vojvodini, posebno u Banatu.

U aprilu 1941. Vojvodina je podeljena, baš kao i ostatak zemlje. Srem je pripao NDH, Bačka je vraćena Mađarskoj, dok je zapadni Banat ostao u sastavu okupirane Srbije, sa izvesnom autonomijom. Položaj ove dve manjine se u skladu s tim razlikovao. Folksdojčeri su u NDH bili priznati za pravno lice sa velikom nacionalnom autonomijom, osporavajući ustašama vlast u Sremu.[8] Položaj Mađara se malo promenio u odnosu na vreme od pre rata zbog njihovog malog broja, rasutosti i istorijske netrpeljivosti.[9] U Bačkoj su Mađari opet postali deo vladajuće nacije, a neki od istaknutih lokalnih Mađara su zauzeli važna mesta u lokalnoj upravi.[10] Što se Nemaca tiče, njihov mlađi, nacionalno svesniji deo, bio je gorko razočaran mađarskom aneksijom, dok je starija, promađarska generacija, bila spremnija da prihvati mađarsku vlast.[11] U Banatu su folksdojčeri postali kičma okupacione uprave. Oni, međutim, nisu imali ni približno dovoljno kvalifikovanih kadrova da popune sva administrativna mesta, dok su vrhovne odluke donosile nemačke vojne vlasti iz Beograda, ili čak Berlina.[12] Mađari, nezadovoljni što zapadni Banat nije priključen Mađarskoj, osećali su se zapostavljeno, čak i u odnosu na poražene Srbe. Njihovo učešće u vlasti bilo je samo nominalno.[13]

U izmenjenim okolnostima folksdojčeri i Mađari su delom imali prilike da dele vlast sa novim vlastima, ali i da je zloupotrebljavaju. A to se često i dešavalo. Neki od njih su učestvovali u progonu Srba i/ili

---

natu 1941-1944. godine, Beograd 1992, str. 10-25; Aleksandar Kasaš, *Mađari u Vojvodini 1941-1946. godine*, Novi Sad 1996, str. 3-37, 100.

8 V. Wilhelm Sattler, *Die deutsche Volksgruppe im Unabhängigem Staat Kroatien*, Graz 1943; Zdravko Krnić "The German Volksgtuppe in the Independent State of Croatia as an Instrument of German Occupation Policy in Yugoslavia", u: *The Third Reich and Yugoslavia 1933-1945*, Belgrade 1977; Oberkersch, *n.d.*, 365-461; Kačavenda, *n.d.* 48-54.

9 Kasaš, *n.d.*, 124-128.

10 *Saopštenja*, 105-220; M. Čobanski, Z. Golubović, Č. Kumanov, *Novi Sad u ratu i revoluciji 1941-1945*, I, Novi Sad 1976, str. 667-752; Tibor Čereš, *Krvna osveta u Bačkoj*, Zagreb 1992, str. 72-79; Zdravko Golubović, *Racija u južnoj Bačkoj 1942. godine*, Novi Sad 1992; Kasaš, *n.d.*, 84-92; Jovan Pejin, *Srbi i Mađari*, Kikinda 1996, str. 53-59.

11 Up. Mirnić, *n.d.*

12 Vegh, *n.d.*; Ekkehard Völkl, *Der (sic!) Westbanat 1941-1944*, München 1991; Kačavenda, *n.d.*, 29-34; Miša, *n.d.*, passim.

13 Kačavenda, *n.d.*, 42; Völkl, *n.d.*, 76-78, 100-123; Kasaš, *n.d.*, 115-123.

Jevreja, u pljački njihove imovine ili izravnavanju računa sa predratnim ličnim neprijateljima ili sa srpskim nacionalistima. Iako su zabeleženi i slučajevi pomaganja susedima (posebno srpskim), pomenuti postupci su često trovali međunacionalne odnose.

Međutim, ono što će odlučiti njihovu sudbinu nije bio samo sukob sa njihovim slovenskim komšijama, već i talas germanofobije koji je preplavio Evropu i SAD kao posledica groznih nacističkih zločina, i što je verovatno još važnije, činjenica da su došli u sukob sa Komunističkom partijom Jugoslavije, koja se domogla vlasti na kraju Drugog svetskog rata. Partizani, predvođeni komunistima, tokom celog rata su se svojski trudili da pridobiju folksdojčere i Mađare. Pošto su predratni komunisti ovih narodnosti stradali početkom rata, uspeh je bio zanemarljiv.[14] Istorijska situacija, njihova osećanja i ono što je većina njih videla kao svoj interes, svrstali su veliku većinu folksdojčera na drugu stranu barikade. Za razliku od drugih naroda Jugoslavije, koji su imali predstavnike na obe strane, većina Nemaca i Mađara je bila samo na jednoj, i to gubitničkoj. Uprkos tome, sudbina ove dve narodnosti nije bila ista kada su komunistički partizani došli na vlast. Za to su najverovatnije bili odlučujući spoljnopolitički razlozi na evropskom nivou, kao što ćemo uskoro videti.

Rumunija je promenila stranu 23. avgusta 1944, postavši od saveznice sila Osovine, njihov neprijatelj. To je značilo da je Crvenoj armiji omogućen nesmetan prolaz kroz tu zemlju na putu za istočne krajeve Jugoslavije i Mađarske. Nemačka narodnosna grupa u jugoslovenskom Banatu pripremila je detaljan plan evakuacije, ali je odobrenje Berlina da se on sprovede stiglo suviše kasno: Sovjeti su već stigli.[15] U Bačkoj nije pravljen nikakav poseban plan za evakuaciju nemačkog i mađarskog življa. Zbog toga su oni koji su bili dovoljno mudri i koji su za to imali mogućnosti, otišli na svoju ruku. U slučaju folksdojčera, to je značilo oko polovine od ukupnog broja.[16] Što se tiče Srema (i Slavonije) iscrpan plan evakuacije folksdojčera (budući da Mađari i onako nisu bili mnogobrojni) izvršen je na vreme, jer je zapadniji položaj ove oblasti omogućio taman onoliko dana koliko je bilo potrebno da se taj posao obavi pre nego što je tamo uspostavljen čuveni Sremski front.[17]

Partizanska vlast, uspostavljena uz pomoć Crvene armije, nosila je ne samo komunističko, već i jasno slovensko obeležje. Narodnooslobo-

---

14 S. Hrečkovski, "Njemačka četa 'Ernst Thälmann' u jedinicama NOV i POJ", *Zbornik CDISB*, I, Slavonski Brod 1984, str. 331–350; Kasaš, *n.d.*, 128, 184.

15 Zoran Janjetović, *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans*, Belgrade 2000, str. 122-138.

16 *Isto*, 138-150.

17 *Isto*, 150-175.

dilački odbori (NOO) su osnovani u oslobođenim gradovima i selima – pod uslovom da nisu imala nemačku, mađarsku ili rumunsku većinu.[18] Iako je drugo zasedanje AVNOJ-a novembra 1943. obećalo jednaka prava svim narodima i nacionalnim manjinama u zemlji, praksa u oslobođenoj Vojvodini je bila sasvim drugačija. Međutim, obećanja o demokratiji su takođe izneverena, jer su NOO najvećim delom bili papirne institucije kroz koje je i slovensko stanovništvo moglo sasvim malo da utiče na upravljanje sopstvenim poslovima. Vojska, brutalno oruđe Komunističke partije, bila je ta koja je držala svu vlast u pokrajini. Nedostatak poverenja u slovensko stanovništvo i neprijateljstvo prema neslovenskim manjinama odrazilo se u uspostavljanju Vojne uprave 17. oktobra 1944.[19] Na čelu joj je bio general Ivan Rukavina (inače Hrvat), a ustanovljena je da bi se eliminisao uticaj nacionalnih manjina i, navodno, da bi se NOO pripremili za preuzimanje vlasti.[20]

Šta je povlačenje nemačkih i mađarskih vlasti značilo za nemačku i mađarsku manjinu u Banatu i Bačkoj? Ono je značilo fatalni preokret nagore. Prvih dana nove vlasti, oni su bili izloženi masovnim ubistvima, batinanju, pljački i silovanjima od strane partizana i Crvene armije. Sudeći po izjavama svedoka, Sovjeti su se isticali silovanjima, sitnim krađama i opijanjem, dok su partizani vršili masovna ubistva i mučenja Nemaca i Mađara, pljačkajući ih na veliko.[21] Što se tiče pitanja kako su birali žrtve, o tome još uvek znamo jako malo. Svedočanstva retko pominju moguće razloge. Nekada je očito da su ljudi ubijani jer su bili na funkcijama tokom rata, ili su vodili ogranke nemačkih i mađarskih nacionalnih organizacija. U mnogim slučajevima pljačka ili silovanje, tj. opiranje njima, bili su razlozi. Želja da se preostalo nemačko i mađarsko stanovništvo zastraši je sigurno takođe igrala ulogu. A što se tiče masovne pljačke, civilno stanovništvo svih narodnosti je takođe igralo važnu ulogu u njoj.[22]

Pitanje koliko je folksdojčera i Mađara pobijeno prvih dana nove vlasti samo je delimično rešeno na zadovoljavajući način, bar za folksdojčere. Po poslednjim proračunima, koji su rezultat dugog i opsežnog

---

18 Gojko Malović, Vojna uprava u Banatu 1944-1945 (magistarski rad u rukopisu), Beograd 1979, str. 66.

19 Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII), VO, k. 1661, f. 1, d. 1.

20 Mikrofilm: Istorijski arhiv Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Vojvodine (dalje: IAPKSKV) 2/654–655 (u AVII).

21 *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa.* Bd. V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Bonn 1961, passim; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* I-IV, Sindelfingen 1992-1995, passim; Čereš, *n.d.*, 111-216; Kasaš, *n.d.*, 160–178.

22 IAPKSKV 5/238, 2/714; AJ, F. 513, k. 25, III–3/138; AVII, VO, k. 1222, f. 5/1, dok. 31/1.

istraživanja, oko 10.000 folksdojčera je tom prilikom pobijeno po celoj Jugoslaviji.[23] Iako su Mađari ubijani samo u Vojvodini, broj njihovih žrtava je procenjen na čak 40.000.[24] Međutim, ako je "samo" 10.000 Nemaca ubijeno u celoj Jugoslaviji, teško je poverovati da je toliko Mađara ubijeno, više-manje samo u Bačkoj. Ti brojevi, takvi kakvi su, ne mogu da potvrde optužbe za genocid u slučaju Nemaca,[25] ili čak za *izvršeno* etničko čišćenje u slučaju Mađara,[26] kako tvrde neki autori. Ideja etničkog čišćenja obe ove manjine nije bila strana komunističkim vlastodršcima, ali time ćemo se pozabaviti kasnije.

Posle prvih haotičnih dana, državni aparat je počeo da se uobličava. Kao što smo videli, NOO nisu organizovani (sem prvih dana u nekoliko mesta) u pretežno manjinskim naseljima. Umesto njih, osnovane su vojne stanice. Sloboda kretanja je bila strogo ograničena za Nemce i Mađare.[27] Samo nekoliko dana pošto su partizani došli na vlast, uveden je prinudni rad za Nemce i Mađare, ali i za deo bezazlenih Rumuna.[28] Radno-sposobni su ponekad hvatani i držani u logorima, a nekad su živeli kod svojih kuća i samo se javljali na rad svakog jutra. Za njih je rad bio prinudan, dok je za slovensko stanovništvo bio samo "obavezan".[29] To je bio početak zatvaranja folksdojčera i Mađara u koncentracione logore.

U njima su ljudi često spavali na podu, koji je ponekad bio pokriven sa nešto slame. Kuće su bile pretrpane a hrana loša. Pri ulasku, dobri komadi odeće su im često oduzimani i zamenjivani za otrcane. Od logoraša su takođe oduzimali novac, zlato i druge vrednosti.[30] Loše postupanje od strane stražara je bilo pravilo. U toj početnoj fazi, ljudi su u nekim mestima puštani nekoliko puta, da bi ponovo bili hapšeni. Zatvorenici su korišćeni za težak fizički rad: raščišćavanje ruševina, goroseču,

---

23 *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschiessungen, Vernichtungslager, Kinderschicksale*, München 1995, str. 940-942.

24 Robert Aspeslagh, "Trianon Dissolved: The Status of Vojvodina Riconsidered?", *Yearbook of European Studies*, 2, 1992, str. 127. Andrew Ludanyi tvrdi da se broj žrtava kreće između 25.000 i 40.000. (A. Ludanyi, "The Fate of the Magyars in Yugoslavia: Genocide, Ethnocide or Ethnic Cleansing?", *Canadian Review of Studies in Nationalism*, XXVIII, 1-2, 2001, str. 132; po Čerešu 34.491 Mađar je ubijen u talasu osvete. (Čereš, *n.d.*, 229.)

25 *Arbeitskreis Dokumentation, Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien. Die Stationen eines Völkermordes*, München 1998, str. 1-2.

26 Up. Ludanyi, *n.d.*, 129.

27 IAPKSKV 2/654-655; Malović, *n.d.*, Dodatak, str. III; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije*, II, Beograd 1988, str. 421.

28 Malović, *n.d.*, 122.

29 Zato ga je narod prikladno zvao *kuluk*. (*Isto.*)

30 IAPSKV 2/ 41-42; *Leidensweg*…, II, passim; AJ, F 513, k. 25, III–3/138; AVII, VO, k. 1661, f. 1, d. 1.

utovar i istovar vagona, u građevinarstvu itd. Zbog nedovoljne ishrane, loše odeće, manjka opreme i kratkoće dnevnog svetla, radni učinak nije odgovarao očekivanjima vlasti.[31]

I dok su zatočeništvo i prinudan rad folksdojčerima nagovestili šta će uslediti, politika prema Mađarima je počela da se menja već početkom decembra.[32] Kako je vreme proticalo, sve je više Nemaca bilo zatvarano u koncentracione logore, koji su se sastojali od grupa kuća, žicom ograđenih ulica, delova sela ili celih sela.[33] Istovremeno, ionako mnogo manji broj zatvorenih Mađara je počeo da se postepeno smanjuje. Iako je u maju 1945. izvestan broj još uvek bio u koncentracionim logorima, njihov broj se u to doba smanjio skoro do beznačajnosti.[34] Istovremeno, Mađari su postepeno počeli da se integrišu u novi državni aparat i njegove paradržavne masovne organizacije.[35]

Koji su bili razlozi promene postupanja sa Mađarima i zašto politika prema folksdojčerima nije sledila taj kurs sve veće popustljivosti?

Razlika u postupanju sa folksdojčerima i Mađarima je najavljena na početku Vojne uprave. Mađari su izdvojeni kao glavni krivci u Bačkoj, dok su u Banatu smatrani samo za saučesnike i pasivne posmatrače. Što se tiče Nemaca, oni su viđeni kao glavni prestupnici ne samo u Banatu, gde su folksdojčeri držali vlast, već i u Bačkoj, gde je njihov položaj bio samo neznatno bolji od položaja Srba i drugih narodnosti.[36] Uprkos nezadovoljstvu ucveljenog srpskog stanovništva, ubrzo je naređeno puštanje Mađara iz koncentracionih logora, a naređeno je njihovo uključivanje u partizanske jedinice "kao dobrovoljaca".[37] Istovremeno pojačavao se pritisak na folksdojčere.

Još uvek ne znamo koji su bili razlozi ove promene. Po nekima, politika prema Mađarima je promenjena na mig iz Moskve: bilo je predviđeno da Mađarska postane socijalistička zemlja, pa je nije trebalo opterećivati izbeglicama.[38] Priča se takođe da su vodeći mađarski komu-

---

31 IAPSKV 2/ 41-43.

32 IAPSKV 2 /654-655; Malović, *n.d.*, 82.

33 Up. Janjetović, *Between Hitler and Tito*, 256-264.

34 Prema spisku koncentracionih logora u Vojvodini, (verovatno) iz maja 1945, u njima je bilo 74.918 folksdojčera, 4.638 Mađara, 1.179 nemačka ratna zarobljenika i 232 ostalih (uglavnom Slovena). (AJ, F 513, k. 25, III–3/139.)

35 Kasaš, *n.d.*, 190-199.

36 IAPKSKV 2 / 654-655.

37 Malović, *n.d.*, 82–83; Kasaš, *n.d.*, 179; AVII, VO, k. 1661, f. 1, d. 1. (Mogli su da biraju između "dobrovoljnog javljanja" u borbene jedinice i prisilnog regrutovanja u radne.) Vidi i: Kasaš, *n.d.*, 184–189.

38 Brza normalizacija odnosa kao da govori u prilog ovoj tezi. (Kasaš, *n.d.*, 193.) Ona, međutim, nije isključivala dobrovoljnu razmenu stanovništva do 40.000

nisti došli da mole Tita da poštedi Mađare. Zna se da je na srpskoj strani postojalo nekoliko ideja o Mađarima. Vasa Čubrilović,[39] istaknuti istoričar koji je još pre Drugog svetskog rata predlagao izgon Albanaca iz Jugoslavije, u memorandumu novim jugoslovenskim vlastima iz novembra 1944, izrazio je svoju ideju da sve nacionalne manjine koje su se tokom rata pokazale nelojalnim, treba proterati.[40] S druge strane, ministar u vladi Sreten Vukosavljević predložio je izgon 80.000 do 200.000 Mađara, uz ustupanje dela jugoslovenske teritorije Mađarskoj radi uspostavljanja dobrosusedskih odnosa.[41] Kao što smo videli, takve ideje su ubrzo napuštene, bar kada su Mađari u pitanju, iako je prošlo izvesno vreme dok svi nisu pušteni iz koncentracionih logora.

U folksdojčerskom slučaju, situacija je bila potpuno drugačija. Odluka o njihovom proterivanju je doneta verovatno u decembru 1943. ili početkom 1944.[42] Donele su je komunističke glavešine, ali ne znamo ko je bio glavni zagovornik ovakvog rešenja. Međutim, izgleda da je odluka postala neopoziva tek kad su Česi i Poljaci počeli da proteruju svoje Nemce.[43]

Do tog vremena ogromna većina folksdojčera koji su ostali u zemlji već je bila zatvorena u koncentracione logore. U međuvremenu nove vlasti su se oslobodile nekih 20.000, deportovavši ih u Ukrajinu na prinudni rad na sovjetski zahtev krajem 1944. i početkom 1945.[44]

Potsdamski protokol nije pominjao Jugoslaviju među zemljama kojima je bilo dopušteno da proteraju (ili da, kako je to eufemistički rečeno, "isele") svoje nemačke manjine,[45] ali je jugoslovenska vlada nastavila da, pozivajući se na potsdamske odluke, od Saveznika traži odobrenje za izgon svojih folksdojčera. Očekujući to odobrenje, jugoslovenske

---

između Jugoslavije i Mađarske na pariskoj mirovnoj konferenciji. Razmena je trebalo da počne 1947. i da traje tri godine. (*Isto*, 194.)

39 Čubrilović je bio istaknuti istoričar i srpski nacionalista. U mladosti je bio član *Mlade Bosne*, tajne revolucionarne grupe, koja je 1914. ubila nadvojvodu Franca Ferdinanda, naslednika habzburškog prestola.

40 Njegov memorandum je objavljen u *Nedeljnom telegrafu* (Beograd) 18. i 25. septembra 1996.

41 Vukosavljević je predložio preseljenje dela Mađara da bi se zemlja mogla pošteno podeliti bezemljašima. Ako se Mađari ne eliminišu, tvrdio je on, i oni bi morali da dobiju zemlju, pa bi Vojvodina postala mađarskija nego ikad. Smanjenjem broja Mađara smanjila bi se i opasnost od moguće iredente. (AJ, 97, 3/35.)

42 Božo Repe, "Nemci na Slovenskem po drugi svetovni vojni", u: Dušan Nećak (ur.), *Nemci na Slovenskem 1941–1945, Ljubljana 1998, str. 147.*

43 Milovan Đilas, *Revolucionarni rat*, Beograd 1990, str. 410.

44 Janjetović, *Between Hitler and Tito*, 237–255.

45 Geza Paikert, *The German Exodus*, The Hague 1962, str. 8-9.

vlasti su počele da proteruju folksdojčere u oktobru 1945, iako ne iz Vojvodine već iz Slovenije, koja je bila bliže austrijskoj granici, kao i iz Hrvatske.[46] Ove dve republike ne samo što su bile zgodno bliže Austriji, već je i broj preostalih folksdojčera tamo bio nesravnjivo manji nego u Vojvodini, a šanse da budu neprimećeno prebačeni u inostranstvo proporcionalno veće. Britanske vlasti, kao i Savezničko veće u Beču, protestovali su zbog ovoga, ali je Jugoslavija u svojoj noti u januaru 1946. porekla proterivanja.[47] Ova "divlja" proterivanja su prestala tek u januaru 1946. – da bi se povećale šanse da saveznici izađu u susret jugoslovenskim zahtevima.[48]

Dana 16. januara 1946. jugoslovenski ministar inostranih poslova je predstavnicima četiri savezničke sile predao notu u kojoj je ponovo traženo iseljavanje folksdojčera. Potsdamski protokol je opet pogrešno naveden kao legalna osnova za to.[49] Kao razlozi za zahtevan izgon navedeni su folksdojčerski zločini tokom rata i njihov srazmerno mali broj, koji je omogućavao lak transfer. Ovaj zahtev je stavljen ad acta uz obrazloženje da Jugoslavija nije pomenuta u Potsdamskom protokolu.

Jugoslovenska vlada nije odustajala, već je ponovila svoj zahtev u junu 1946, ponavljajući iste razloge kao u januaru.[50] Ovaj ponovljeni zahtev nije doneo nikakav rezultat. Saveznici su već imali dovoljno raseljenih lica i izbeglica u Nemačkoj i Austriji, iako je broj jugoslovenskih folksdojčera bio relativno mali. Jugoslavija se sve više približavala Sovjetskom Savezu a njeni odnosi sa Zapadom su se sve više kvarili. Skopčano sa problemima Istre, Koruške i drugima, ovo su bili razlozi koji su naveli zapadne Saveznike da odbiju jugoslovenski zahtev.

U stvari, pitanje zatočenih folksdojčera je postalo još jedna jabuka razdora u jugoslovensko-američkim odnosima i istovremeno u hladnom ratu koji je počinjao između ideoloških blokova koji su nastajali. Oktobra te godine Sjedinjene Države su optužile Jugoslaviju da drži u koncentracionim logorima između 500 i 2.500 američkih građana (nemačkog porekla), koristeći ih za robovski rad.[51] Usledilo je diplomatsko prepucavanje oko zatvorenih folksdojčera, koje su SAD koristile radi

---

46 Dušan Nećak, "O problemu 'razseljenih oseb' (DPs) in jugoslovanskih Volksdeutscherjev v Avstriji ter o britanski ideji njihove zamenjave z Koroškimi Slovenci (1945–1947)", *Zgodovinski časopis*, 4, 1996, str. 569.

47 Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. (dalje: FRUS) 1945, Vol. II, Washington 1967, str. 1323, 1315.

48 Nećak, *n.d.*, 569.

49 Bilten MIP, 20. januar 1946, str. 6-7.

50 Bilten MIP, 7. jun 1946, str. 13.

51 Bilten MIP, 1. oktobar 1946, str. 49.

pritiska na Jugoslaviju. S druge strane, jugoslovenske vlasti nisu poricale postojanje koncentracionih logora, ali su poricale robovski rad. Istovremeno, one su tvrdile da su svi zatočeni Nemci ratni zločinci, u istom dahu izražavajući spremnost da oslobode sve one kojima bi američka ambasada garantovala američko državljanstvo. Cela afera se završila tako što je samo 86 Nemaca sa američkim državljanstvom napustilo zemlju. Tokom ove diplomatske prepirke obe strane su pokazale svoje licemerje: SAD u stvari nije bilo briga za 200.000 folksdojčera koji su umirali od gladi u jugoslovenskim koncentracionim logorima, dok su jugoslovenske vlasti na indirektan način priznale da su u zatočeništvu držale ne ratne zločince već nedužne ljude.[52] One su takođe ponovo pokazale da im je bio cilj da se otarase preostalih folksdojčera. Međutim, ova mogućnost je takođe propuštena jer Amerikanci nisu bili zainteresovani za oslobođenje većine folksdojčera, pošto bi to značilo njihovo prebacivanje u SAD.

Zbog ovog razloga, jugoslovenske vlasti su načinile poslednji pokušaj da se tokom 1947. reše zatočenih folksdojčera. Tokom većeg dela te godine bekstva iz koncentracionih logora su ne samo tolerisana, već podsticana i olakšavana. Logoraši su prebacivani u koncentracione logore bliže granici, u nekima od njih noću nije bilo straže, disciplina je popustila, a neuspela bekstva nisu više kažnjavana tako strogo kao nekada. Logorske uprave su pomagale u organizaciji i izvođenju bekstva Švaba – uz određenu naknadu. Trebalo je platiti određenu sumu logorskom komandantu ili nekom od njegovih ljudi, pa bi poseban vodič odveo grupu logoraša do mađarske ili rumunske granice. Posle toga bi im bilo prepušteno da se sami snađu na teškom i rizičnom putu u Austriju, gde ih nipošto nije očekivala sigurna dobrodošlica – ni vlasti, ni stanovništva. Ovo su bila tzv. "bela bekstva". Postojala su i tzv. "crna" – bez potplaćivanja logorskih vlasti. Tada bi vodič bio mnogo jeftiniji, ali je trebalo računati sa rizikom od hvatanja i kazne, iako ne tako drakonske kao ranije.[53]

Nije poznato koliko ljudi je otišlo na ovaj način, ali je sigurno da su vlasti koristile ovaj metod kao sredstvo indirektnog proterivanja. On im je omogućavao da se otarase bar dela folksdojčera a da ne moraju da daju objašnjenja, izgovore ili demantije Saveznicima.

Ova politika je trajala do jeseni 1947. Tada su bekstva ponovo otežana, ali su vlasti počele da među Švabama skupljaju "dobrovoljce" za rad u rudnicima, na poljoprivrednim dobrima, u fabrikama itd. Oni koji bi prihvatili, bili su puštani na slobodu: dobijali bi posao i platu kao i

52 Više o ovom diplomatskom sukobu vidi u: Janjetović, *Between Hitler and Tito*, 298-308.

53 *Isto*, 286-289.

svi ostali radnici, ali nisu mogli da biraju mesto zaposlenja, niti su smeli da ga napuštaju. U proleće 1948. svi zatočeni folksdojčeri su oslobođeni, ali su morali da potpišu ugovore pod gore navedenim uslovima. Tek kad su te tri godine istekle, dobili su dozvolu da se slobodno kreću, a vlasti su otpočele sa njihovom potpunom integracijom. Međutim, tokom te tri godine životni uslovi mnogih su bili gotovo isto tako loši kao u koncentracionim logorima, a za mnoge su ostali bedni čak i kasnije.[54]

Iz tog razloga, čim se pojavila mogućnost legalnog iseljavanja, većina folksdojčera je požurila da je iskoristi. Iako to nije bilo ni lako ni jeftino, podvrgavali su se napornoj proceduri da bi napustili zemlju u kojoj su toliko prepatili. Većina ih nije imala nikakvu imovinu (jer im je celokupna imovina konfiskovana odlukom Predsedništva AVNOJ-a 21. novembra 1944),[55] već samo bolna sećanja, dok su njihovi rođaci i prijatelji često živeli u Nemačkoj, Austriji i drugde. Jugoslovenske vlasti kojima je do pre nekoliko godina bilo toliko stalo da se otarase folksdojčera, sad su činile sve da opstruiraju odlazak preživelih.[56] Još ne znamo pouzdano zašto, ali su najverovatnije verovale da će im egzodus folksdojčera stvoriti loš imidž u svetu (pogotovo ako bi ovi počeli da šire užasne priče o koncentracionim logorima), s jedne strane, dok su s druge verovatno uvidele koliko marljive Švabe mogu da budu korisne za privredu. Sve je bilo uzalud, tako da je do sredine šezdesetih godina nemačka manjina u Jugoslaviji praktično prestala da postoji.

Videli smo da su ratni zločini folksdojčra i njihova kolaboracija sa okupacionim vlastima bili navođeni kao razlog komunističkih vlastodržaca za proterivanje folksdojčera. Što se njihovih pravih razloga tiče, njih možemo samo da nagađamo. Druge narodnosti su delom bile krive za ista nedela (uključujući i vrhunski zločin borbe protiv komunističkih partizana), ali sa njima nije postupljeno na isti način. Kao što smo videli, Mađari su se našli u vrlo sličnom položaju kao folksdojčeri, ali su ubrzo pomilovani iz, kako se čini, spoljnopolitičkih razloga. Zašto se sa folksdojčerima nije moglo postupiti kao i sa Mađarima? Možda iz straha od eventualnog oporavka Nemačke kao sile. Možda zato što su Nemci bili opšteomrznuti u celoj Jugoslaviji i svetu, pri čemu su mnogi zločini Nemaca iz Rajha i čak zločini drugih neopravdano pripisivani folksdojčerima. A možda zato što su, za razliku od Mađara, koji su uglavnom bili sitni zemljoposednici ili (oko 40%) bezemljaši, Nemci posedovali prili-

54 Dokumentation..., V, str. 375, 510, 593–594, 597–598, 605, 616, 618, 627; *Leidensweg*..., II, 45, 74, 102–103, 285–288, 540; Memorijalni centar Josip Broz Tito, arhiv Josipa Broza Tita, Kabinet maršala Jugoslavije – II-3-a-2/19; Đilas, *n.d.*, 411.

55 *Službeni list DFJ*, 1/1945, br. 2.

56 Dokumentation..., V, 116E–117E.

čno mnogo zemlje i industrijskih kapaciteta, što je dobro poslužilo za kolonizaciju partizanskih veterana (koji su obično poticali iz najsiromašnijih i ratom opustošenih delova zemlje) i izgradnju socijalističke privrede. Neki švapski autori navode srpski nacionalizam kao razlog.[57] Ako je nacionalna mržnja igrala ulogu, ona nije bila samo srpska, već i hrvatska i slovenačka, jer su nacionalisti sva tri naroda pravili planove za isterivanje folksdojčera.[58] Dokaz za ovo je to što se sa nemačkom manjinom nije postupalo ništa bolje ni u Sloveniji ili Hrvatskoj.[59] Radilo se samo o tome da je broj folksdojčera u Vojvodini bio mnogo veći, pa samim tim i njihovo stradanje.

Sudbina nemačke i mađarske manjine u Jugoslaviji na kraju rata se razlikovala zbog njihove različite uloge tokom rata i zbog opšte evropske situacije. Ideja o proterivanju Mađara je ubrzo napuštena zbog spoljnopolitičkih razloga. S druge strane, izgleda da je odluka da se Nemci proteraju doneta ranije, krajem 1943. i da je ona istrajno sprovođena sve do druge polovine 1947. Veći deo folksdojčera je pobegao ili je bio evakuisan pre dolaska Crvene armije i partizana, ali je namera da se i preostali proteraju naišla na protivljenje zapadnih Saveznika. Zbog toga su komunistički vlastodršci morali da pribegnu "divljim" izgonima (uglavnom iz Slovenije i Hrvatske) i indirektnom proterivanju kroz deportacije u SSSR ili polulegalna bekstva. Oba postupka su bila skopčana sa masovnim umiranjem od gladi, koje je dodatno smanjivalo broj preostalih folksdojčera. Kada je najzad iseljavanje preživelih postalo moguće, jugoslovenske vlasti su učinile sve da ga spreče. Budući da su glavni akteri poumirali, definitivni odgovori o odlučivanju o Nemcima i Mađarima moraće da sačekaju otvaranje jugoslovenskih arhiva.

---

57 Up. *Arbeitskreis Dokumentation*, 75-78.

58 Up. Nećak, n.d.; Milan Vesović, Kosta Nikolić, *Ujedinjene srpske zemlje. Ravnogorski nacionalni program*, Beograd 1996, str. 46, 70, 77, 151; Tone Ferenc, "Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno", u: Nećak (ur.), *n.d.*, 115-116; *Jozo Tomashevich, War and Revolution in Yugoslavia 1941-1945. The Chetniks*, Stanford 1975, str. 167-169, 171, 173, 399-402; AJ, 103, 65/288.

59 Vladimir Geiger, "Genocid nad folksdojčerima ne smije se zaboraviti", *Deutsches Wort/Njemačka riječ*, 40, 2001, str. 12-15; Isti, "Koncentracijski logor Krndija godine 1945/46", u: Isti, *Nestanak folksdojčera*, Zagreb 1997, str. 71-77; Isti, *Radni logor Valpovo godine 1945/46*, u: *Isto*, 85-91; Isti, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb 2001, str. 171-189; Repe, *n.d.* 145-172.

Zoran Janjetovic

THE EXPULSION OF GERMAN AND HUNGARIAN POPULATION FROM VOJVODINA AT THE END OF THE SECOND WORLD WAR

Summary

The article gives an overwiev of the minority policies of the new regime at the end of the Seconf Worlf War. The interwar and wartime situation of the minorities is rewieved in order to shad some light on the policy of repression implemented towards German and Hungarian minority. The differing scope of repression is analyzed, as well as the motivation of authorities to engage in such practice.

Key words: minority policies, partisans, Hungarians, Germans, volksdeutsche .

Branko Popović – *Autoportret u oficirskoj uniformi*, 1915. ili 1916.